Pregledni naučni rad
UDK:343.8:316.61
DOI:10.7251/ZND2601236M

RESOCIJALIZACIJA OSUĐENIH LICA IZ UGLA PENOLOGA

***Prof.dr Nebojša Macanović*[120]**
Fakultet političkih nauka
Katedra za pedagogiju i metodike
Univerzitet u Banjoj Luci

***Doc.dr Valentina Smolović*[121]**
Doktor nauka odbrane, bezbjednosti i zaštite
Viši sud u Podgorici

***Filip Novaković, mag. iur.*[122]**
Pravni fakultet Univerziteta u Zenici
Bosansko-hercegovačko-američka akademija umjetnosti i nauka

Apstrakt: *Resocijalizacija je proces postupnog reintegrisanja prestupnika iz kriminalne podgrupe u društvenu zajednicu kao grupu. Od resocijalizacije se očekuje da izmjeni ona lična svojstva osuđenika koja su povezana sa kriminalnim ponašanjem i da ih tako osposobi za integraciju u društveni život. Modeli resocijalizacije su se mjenjali i dopunjavali kroz istorijiski razvoj same penologije kao nauke i svaki od njih je imao važnu ulogu u prevaspitavanju osuđenih lica. Danas model resocijalizacije teži humanizaciji i individualizaciji tretmana, ali i potrebi da osuđenik prije svega prihvati aktivnu ulogu u procesu prevaspitanja i realizacije programa postupanja. Prevaspitni tretman i proces resocijalizacije veoma su usko povezani, jer uspješan ishod prevaspitnog tretmana doprinosi uspješnosti resocijalizacije. Zato je pedagoški pristup u procesu resocijalizacije ključni faktor za njihovu uspješnu rehabiliticiju i reintegraciju u društvenu zajednicu. Međutim brojne društvene promjene zahtjevaju i drugačiji pristup prema osuđeniku u toku procesa resocijalizacije kako u pogledu vaspitno – korektivnog postupanja i metodike rada sa osuđenim licima, tako i u pogledu radnog angažovanja i sticanja obrazovnih i socijalnih kompetencija kroz neki od neformalnih vidova učenja.*

Ključne riječi: *resocijalizacija, osuđena lica, prevaspitni tretman, reintegracija, neformalni oblici učenja, obrazovne kompetencije.*

[120] nebojsa.macanovic@fpn.unibl.org
[121] smolovicvanja68@gmail.com
[122] filip.novakovic.acc@gmail.com; ORDIC iD: https://orcid.org/0000-0001-9979-5824.

Pojam, karakteristike i modeli resocijalizacije

Resocijalizacija je izvedenica iz latinskih riječi *re*-ponovno, te *socius* – drug, društven, što se obično prevodi kao ponovno socijalizirati. Početkom XX vijeka, resocijalizacija je postala dominantna paradigma na području kažnjavanja i kaznene politike. Period do 60-ih godina prošlog vijeka karakterišu nesuglasice između teorije, u kojoj je dominirala resocijalizacija, i prakse koja ideju o resocijalizaciji još nije primjenjivala. U ranim 60-im godinama resocijalizacija je doživjela praktičnu upotrebu i postala generalno prihvaćena orijentacija u tretmanu zatvorenika. Bez obzira na kritike koje je ta ideja pretrpjela u 70-im godinama, resocijalizacija je još svrha, cilj, metoda, model kažnjavanja počinioca krivičnih djela. Resocijalizacija ima svoju dugu istoriju i njeni počeci su bili nešto drugačiji nego što je danas poznajemo i primjenjujemo u penološkoj praksi i radu sa osuđenim licima. (Macanović, 2011).

Mnogi autori (Godina-Vuk, 1986; Kanduč, 2003; Knežević, 1989; Milutinović, 1988; Nadarević, Macanović, 2022)) su ukazivali na značaj i ulogu modela resocijalizacije. Resocijalizacijske aktivnosti treba usmjeriti na povećanje pouzdanja, frustracijske tolerancije i svestranog razvoja zatvorenika, na razvoj sposobnosti da počne konstruktivno rasuđivati, da izgrađuje vlastitu strukturu ličnosti, da sazrijeva (Javornik, 1990: 524). Često u literaturi umjesto pojma resocijalizacija nailazimo na pojam psihosocijalna rehabilitacija. Hebar (2001: 45) objašnjava pojam psihosocijalne rehabilitacije kao skup aktivnosti koje utiču na zatvorenikov fizički, psihički, emocionalni i intelektualni razvoj sa ciljem da ga promijeni u ličnost koja je sposobna da živi u ravnoteži sa sobom i okolinom. Obuhvata kognitivni, moralni i socijalno-politički razvoj zatvorenika, razvoj sposobnosti empatije, promjenu životnih ciljeva i vrijednosti, uči ih da djeluju u zajednici, poštuju potrebe drugih, toleranciji (Hebar 2001: 45-46).

Prevaspitanje u zatvorskoj praksi, obično, razumijemo kao "proces, koji u sebi sadrži aktivnosti korigovanja društveno neprihvatljivih navika, stavova, mišljenja i drugih osobina i aktivnosti na planu dogradnje i konačnog strukturiranja ličnosti" (Pantelić, 1982: 55). S pojmom prevaspitanje se često vežu pojmovi popravljanje, poboljšanje, korigovanje. Takve definicije su neprihvatljive jer mi o strukturalnim promjenama ličnosti koje bi trebalo da budu u osnovi navedenih pojmova, ne govorimo kao o cilju nego kao o posljedici prevaspitanja. Prisila je ipak karakteristika svih navedenih pojmova. Naime, vaspitne institucije (škole, vjerske ustanove, zatvori itd.) su, po svojoj prirodi, usmjerene na represivne (ali istovremeno i na progresivne metode). Represivnost proizilazi iz njihove (društveno) produktivne zadaće, „/…/ jer je čovjek 'proizvod' upravo tih institucija, koje ograničavaju, zatiru njegovu slobodu, živost, spontanost …", a „progresivnost" iz činjenice, da tek društvo (preko svojih institucija) čovjeku omogućava da, uopšte, može razviti svoje potencijale (Močnik, 1984: 316 u Javornik i Šebart, 1990: 12).

Ideja resocijalizacije zatvorenika se razvijala i kroz istoriju evoluirala u niz različitih modela. Kanduč (2003) razlikuje njena četiri oblika: kažnjenički, terapeutski model, model socijalnog učenja i model resocijalizacije kao zatvorenikovog prava. Modeli su se međusobno dopunjavali, dograđivali i očuvali u više ili manje promijenjenom obliku. Njihove osnovne karakteristike su slijedeće:

1. *Kazneni model* proizlazi iz ideje da je potrebno prestupnika disciplinovati. Pri tome postoje dva moguća načina: prvi se oslanja na usiljenu disciplinu odnosno izolaciju, drugi na dobrovoljnu disciplinu. Izolacijom bi zatvorenika osamili te na njega uticali teškim radom i ideološkom indoktrinacijom. Kod dobrovoljnog načina disciplinovanja bismo postigli poboljšanje zatvorenika samodisciplinovanjem i učenjem odgovornosti. Pri tom je riječ o biheviorističkom pristupu pozitivnog potkrepljivanja i očekivanja nagrade.
2. *Terapeutski model* polazi od pretpostavke da krivično djelo ima patološke dispozicije. Proizlazi iz bioloških i psiholoških objašnjenja kojima je cilj da naučnim metodama izliječi prestupnika od njegove „kriminalnosti“. Preuzeo je medicinske termine: dijagnoza, opservacija, prognoza, tretman i uveo individualizovane mjere. Naslanja se na proučavanje ličnosti zatvorenika.
3. *Model socijalnog učenja* je zamišljen kao reedukacija ili resocijalizacija, koja bi otklonila greške neprimjerene socijalizacije. Krivično djelo su razumjeli kao posljedicu neprimjerenog učenja u primarnoj socijalizaciji. U tom kontekstu se javlja ideja zajednice koja bi zamijenila zatvoreničku sredinu i u kojoj bi zatvorenici rješavali problem u interakciji i sarađujući sa osobljem. Takav način rada bi doprinosio jačanju samoodgovornosti, autonomnosti, samopoštovanja, međusobnog povjerenja i intenzivne komunikacije između zatvorenika i osoblja.
4. *Model resocijalizacije kao zatvorenikovog prava* pokušava izbjeći nedostatke ranijih modela i kritiku da resocijalizacijom nedopušteno posežemo u zatvorenikovu slobodu, autonomnost, te lični integritet. Proizlazi iz činjenice da su zatvorenikova prava ugrožena kako prisilnim aktivnostima tako i štetnim učincima zatvorske kazne (stigmatizacijom, depersonalizacijom, desocijalizacijom, prizonizacijom …) zato je cilj novog modela da se smanje negativni učinci zatvorske kazne i ponudi zatvorenicima mogućnost da se uključe u društvo kao njegov koristan član preko različitih ponuđenih aktivnosti kao što su npr. socijalni rad, sigurna i zdrava zatvorska okolina, otklanjanje prepreka koje otežavaju ponovno uključivanje u društvo, obrazovanje.

Dakle, suštinska promjena razumijevanja pojma resocijalizacije je u tome da ju se razumije isključivo kao aktivnost koja olakšava zatvoreniku izdržavanje kazne. Brojne deprivacije otežavaju izdražavanje zatvorske kazne i čine je neprijatnom što se takođe reflektuje i na samu psihološku atmosferu u zatvoru, kao i resocijalizaciju uopšte (Jovanić, Petrović, Macanović, 2020; Macanović, Ramić, Gudelj, 2024). Resocijalizacija je pravo zatvorenika do humanijeg izdržavanja kazne, a ne pravo i obaveza društva, države, te cilj kažnjavanja. Svrha kazne je

kažnjavanje za počinjeni zločin, a resocijalizacija je sadržaj izvršenja kazne. Resocijalizacijske aktivnosti, koje su najčešće nametnute od ustanove, zatvorenici moraju shvatiti kao samosocijalizaciju, kao ličnu nadgradnju. Samo tako aktivnosti osoblja mogu imati učinka. Inače, resocijalizacija se mora odvijati kao „popratna pojava“ kazne, kao učinak težnje nekim drugim ciljevima, recimo obrazovanja, odnosa službenika prema zatvoreniku, odnosa šire društvene zajednice (Macanović, Nadarević. 2014).

Nasilje u zatvorima, dostupnost opojnih sredstava, zatvorenički kodeks, deprivacije imaju negativan uticaj na sprovođenje prevaspitnog tretmana i resocijalizacije (Radonjić, Vuković, 2024). Jedan od najčešćih problema koji otežava sprovođenje prevaspitnog tretmana, a samim tim i proces resocijalizacije, jeste kriminogena inficiranost zatvorenika. Taj problem posebno je izražen u kazneno-popravnim ustanovama zatvorenog tipa, gdje zbog paviljonskog smještaja i nemogućnosti kategorizacije po krivičnim djelima i visini kazne, te zbog velike fluktacije zatvorenika, često u istoj spavaonici kaznu zatvora izdržavaju lica koja su višestruki povratnici, strani državljani, lica koja su na izdržavanju kazne zbog saobraćajnog prekršaja i lica zatvorena za ubistva, narkomani, itd.. Pored navedenih problema, u ustanovama zatvorenog tipa izražene su i brojne deprivacije. Veoma često mlađi zatvorenici pronalaze uzore i identifikuju se sa recidivistima ili lokalnim „bosovima“, pokušavajući na taj način da skrenu pažnju na sebe i obezbijede što bolji status u grupi. Upravo oni najčešće odbacuju prevaspitni tretman i dosljedno se pridržavaju principa zatvoreničkog kodeksa. Nažalost, kod takvih zatvorenika socijalizacijski deficiti su najočigledniji i prevaspitanje i resocijalizacija su najpotrebniji (Macanović, 2023).

Često se modeli resocijalizacije kritikuju i dovode u pitanje njihova uspješnost zbog sve većeg broja povratnika u zatvorske ustanove (Nadarević, Macanović, 2023; Macanović, Ramić, Gudelj, 2024). Milojević (1984) ističe da se jedan dio povratnika sve više odaje kriminalu, specijalizuje se za određenu vrstu kriminala, stiče posebna znanja i tehnike, sarađuje sa drugim kriminalcima i kriminal im postaje izvor materijalnih prihoda za život. Način života i društvene veze poprimaju poseban karakter. Društveni parazitizam i potcjenjivanje korisnog rada i mnogobrojne negativne navike prate proces prevaspitanja povratnika i ozbiljno ga otežavaju, i čine ga gotovo nemogućim.

Upravo sve veći broj povratnika ukazuje na određenu neefikasnost u radu sa osuđenim licima. Takođe, zabrinjava sve veći broj recidivista koje su osobe mlađe životne dobi (Macanović, 2009). Upravo iz tog razloga u narednom dijelu rada ukazaćemo na neke ideje i pristupe koje bi mogle biti osnova za neke buduće modele resocijalizacije.

Potreba za novim modelima resocijalizacije

U XXI vijeku koji predstavlja eru digitalizacije i dinamičnih društvenih promjena neophodne su i promjene u pristupu prema osuđenim licima kada je u pitanju sam prevaspitni tretman, odnosno resocijalizacija (Macanović, 2024a). Vaspitno – korektivne metode moraju da budu efikasnije uz adekvatnu primjenu nagrade i kazne za svaki napredak, odnosno narušavanje pravila kućnog reda. Obrazovanje koje u skoro minimizirano u zatvorskom sistemu neophodno je podići na viši nivo uz primjenu raznih neformalnih vidova učenja. Treba izvršiti opservaciju ne samo strukture ličnosti osuđenih lica nego i njihovih interesovanja u toku izdržavanja zatvorske kazne. Većina osuđenih lica voli da svoje slobodno vrijeme provodi u teretani. Da li se to može iskoristiti ne samo za izbacivanje negativne energije i održavanje fizičke aktivnosti osuđenih lica, već i za osmišljavanje edukativnih kurseva za fitnes trenere!? Takvi kursevi bi omogućili osuđenicima da nauče da pravilno izvode vježbe sa tegovima, da prošire svoja znanja o anatomiji tijela i mišićima, da steknu znanja o komunikaciji sa klijentima i zdravoj ishrani, tj. steknu znanja koja bi im omogućila da posle izlaska iz zatvora dođu do posla i na takav način što uspješnije se reintegrišu u društvenu zajednicu. Tetoviranje u zatvoru je zabranjeno, ali uvijek prisutno bez obzira na rizik i posljedice. Na umjetničkoj akademiji u Češkoj postoji i poseban studijski program vezan za tetoviranje. Zašto ovaj destruktivan segment u zatvoru ne bi preusmjerili u konstruktivnu opciju u vidu kursa, gdje bi osuđena lica kroz teoretski dio učila o samom tetoviranju, a na priručnim pomagalima učila da oslikavaju razne crteže i tehniku tetoviranja. Značajan broj osuđenika kada izađu iz zatvora danas rade kao tattoo majstori, a svoja osnovna znanja su naučila upravo u zatvoru. Zašto ne bismo bili kreativni i ova interesovanja osuđenika iskoristili kao motivacioni faktor da se uključe u neki od vidova neformalnog obrazovanja, gdje bi stekli određena znanja i dobili sertifikat koji bi im nakon izlaska iz zatvora omogućio lakši dolazak do posla, ali i generalno uticao i ne veću uspješnost resocijalizacije!? Najveći broj lica koja pripadaju neformalnom sistemu najviše vremena provode u teretani i često su upravo takvi pojedinci osobe koje se bave tetoviranjem u zatvorima. Upravo zbog te činjenice bilo bi poželjno ovakve stvari preusmjeriti da osuđena lica steknu neka nova znanja i da ista iskoriste za novi početak.

Mnoga osuđena lica nalaze se u zatvoru zbog organizovanog kriminala što nas opet s druge strane podstiče na razmišljanje da li se njihove kriminalne i socijalne vještine mogu preusmjeriti ili transformisati u pozitivna znanja i legalne poslove kroz neke edukativne kurseve o menadžmentu upravljanja ljudskim resursima ili drugim privrednim aktivnostima. Zapravo da li možemo destrukciju kriminala transformisati kroz tretman u konstrukciju pozitivnog ponašanja, razmišljanja i legalnog poslovanja!?. To je suština obrazovanja, posebno učenja kroz

neformalne vidove obrazovanja da resocijalizacija poprimi sasvim drugačiji model od dosadašnjeg tradicionalnog. Znači upravo suština ovog razmišljanja usmjerena je na potrebu da neke kriminalne radnje, iskustva, energiju, interesovanja zatvorenika transformišemo u ona pozitivna znanja, način razmišljanja i poslovanja koji bi bio u skladu sa zakonom i moralnim normama svakog uređenog društva.

Mnogi zatvorski sistemi, prije svega skandinavski, koriste obnovljive izvore energije u zatvorima, ne samo zbog energetske isplatljivosti već i edukacije samih zatvorenika koji pohađaju razne kurseve i stiču zvanja solarnih instalatera, te nakon izlaska iz zatvora veoma brzo dolaze do dobro plaćenih poslova. Da li je takav koncept uštede energije i edukacije zatvorenika ostvarljiv i u našim zatvorskim sistemima!? Naravno da jeste, kao i mnogi drugi primjeri koji se odnose na stručno osposobljavanje zatvorenika.

Resocijalizacija koja u budućnosti sve više bude koristila ovakve pristupe imaće veće šanse za uspješniju reintegraciju osuđenika u društvenu zajednicu, jer je i suština njihovog boravka u zatvoru da kroz brojne pozitivne promjene počev od razmišljanja, korigovanja kriminalnih stavova, odnosa prema porodici i društvu uopšte, sistemu vrijednosti, ali i sticanju stručnih znanja, obrazovnih i socijalnih vještina zaista izađu iz zatvora kao ljudi spremni za novi početak.

Model resocijalizacije osuđenih lica u KPZ Banja Luka

Resocijalizacija zatvorenika, prvenstveno njena uspješnost zavisi od prihvatanja zatvorske kazne i samog prevaspitnog tretmana. Međutim i svi drugi egzogeni i endogeni faktori i pristupi koji su vezani za sprovođenje institucionalnog prevaspitnog tretmana moraju da budu usklađeni i efikasni ako želimo uspješnu resocijalizaciju osuđenih lica. Moramo razvijati model koji će podržavati i stimulisati pozitivne pomake i napredovanja u procesu tretmana i resocijalizacije (Macanović, 2024a). Takav model je i primjer drugim osuđenicima i podsticaj da se aktivno uključe u prevaspitni tretman. Što su uslovi izdržavanja bolji i efekat brojnih deprivacija je manji što se pozitivno odražava i na samu psihološku atmosferu u zatvorima. Naš zatvorski sistem kao i mnogi drugi u svijetu utemeljen je na Irskom progresivnom sistemu koji je stalno nadograđivan u pogledu organizacije rada, ali i humanizacije uslova. Ipak danas zatvori u prvom planu trebaju da imaju cilj kako i na koji način ostvariti svrhu kažnjavanja i ostvariti što uspješniju resocijalizaciju. Upravo iz tog razloga neophodni su nam novi modeli resocijalizacije i novi pristupi u prevaspitnom tretmanu.

Kazneno – popravni zavod Banja Luka je ustanova zatvorenog tipa, gdje kaznu zatvora izdržavaju osuđena lica do 5 godina i strani državljani, ali se često zbog neuspješne resocijalizacije u ovoj ustanovi kaznu zatvora izdržavaju i osuđena

lica prebačena iz drugih ustanova sa kaznama i do 20 godina. U periodu od 2008 do kraja 2009 godine u ovoj ustanovi realizovao se jedan resocijalizacijiski model koji je bio jako uspješan i koji zavređuje pažnju da ga predstavimo u ovom radu (Macanović, 2024b).

U periodu primjene ovog modela u KPZ Banja Luka kaznu zatvora izdržavalo je blizo 300 osuđenih lica raspoređena na četiri sprata u zgradi gdje su bila smješteni. Resocijalizacija se sprovodila na uobičajan način kao i kod većine penalnih ustanova u Bosni i Hercegovini. U okviru tretmana osuđena lica su bila radno angažovana, uključena u razne sekcije u toku slobodnog vremena, a vaspitači su obavljali planirane i neplanirane vaspitno-korektivne razgovore u cilju promjene kriminogenog ponašanja i prihvatanja društveno prihvatljivog sistema vrijednosti. Međutim zbog brojnih deprivacija, snažnog uticaja neformalnog sistema, zatvoreničkog kodeksa, heterogene populacije osuđenika po pitanju visine kazne i počinjenog krivičnog dijela često je narušavana psihološka atmosfera u zatvoru koja je za posljedicu imala sve veći broj disciplinskih prekršaja zbog narušavanja kućnog reda u ustanovi. Najčešći prekršaji bili su vezani za nasilje, reketiranje, konzumiranje i preprodaju opojnih sredstava, pokušaj unošenja nedozvoljenih stvari u zatvor i sl. Takođe visok stepen kriminogene inficiranosti dodatno je otežavao proces resocijalizacije u zatvoru.

Obzirom na ovakvu situaciju u zatvoru koja se često negativno reflektovala na samu uspješnost resocijalizacije služba za tretman je dala jedan prijedlog Direktoru ustanove koji je nakon mjesec dana analize i razmatranja od strane svih službi unutar zatvora prihvaćen kao pilot projekat. U narednom dijelu rada predstavićemo u kraćim crtama najvažnije karakteristike ovog modela.

Ono što je bilo ključno u odnosu na raniji period jeste raspoređivanje osuđenih lica prema klasifikacionim grupama i stvaranje homogenih grupa kada je u pitanju njihovo vladanje i ponašanje. Napravljen je novi raspored zatvorenika po spratovima tako da su na poslednjem četvrtom spratu bili najbolji zatvorenici koji su najmanje 18 mjeseci u kontinuitetu bili raspoređeni u A klasifikacionu grupu. Sva lica su bila radno angažovana. Na tom spratu spavaone su bile četvorokrevetne i svaka soba je imala TV prijemnik, gdje su osuđena lica mogla svaki dan da gledaju program do kasnih večernih časova. Takođe, unutarzavodske pogodnosti su bile maksimalne od telefonske govornice koja se nalazila na tom spratu, gdje su svaki dan neograničeno mogli da razgovaraju sa članovima porodice, posjete su bile odobravane na sedmičnom nivou kao i paketi, kao i sobe za intemne posjete 2-3 puta mjesečno. Na tom spratu se nalazila i čajna kuhinja gdje su osuđena lica mogla da naprave i neke svoje obroke i skuvaju čaj ili kafu. Takođe, na spratu se nalazio i zajednički dnevni boravak, gdje su

osuđenici mogli da provode zajedno vrijeme gledajući televiziji, čitajući dnevnu štampu, igrajući šah ili domine. Sva osuđena lica iz ove grupe koja ne koriste vanzavodske pogodnosti, a koja su radno angažovanja, imala su mogućnost da svoj godišnji odnor koriste u posebno namještenim apartmanima koji se koriste kao prostorije za intimne posjete.

Na spratu niže, tj. trećem bila su smještena osuđena lica koja su takođe bila u A klasifikacionoj grupi, ali dosta kraći period od prethodne grupe osuđenika koji su se nalazili sprat više njih. Ova osuđena lica su bila smještena u šestokrevetne spavaone koje su bile isto opremljene TV prijemnikom koji su mogli gledati do 23 časa. Unutarzavodske pogodnosti su bile isto proširene, ali dosta manje od prethodne grupe.

Na drugom spratu su se nalazila osuđena lica klasifikovana u B grupu. Oni su bili smješteni u osmokrevetne spavaone bez TV prijemnika. U dnevnom boravku su mogli svi zajedno da gledaju televiziju, a dopušteno im je bilo da kada je u pitanju neka važna sportska utakmica i neki drugi događaj tv program gledaju do 23.00 časa najkasnije. I ovdje su kao i kod prethodnih grupa svi osuđenici morali biti radno angažovani. Pored već propisanih unutarzavodskih pogodnosti mogle su se odobravati i vanredne unutarzavodske pogodnosti na prijedlog vaspitača u slučajevima kada se osuđeno lice vanredno ističe na radnom mjestu, sekcijama, ponašanju, inicijativi u osuđeničkom kolektivu i sl..

Na prvom spratu nalazila su se osuđena lica koja su tek premještena iz prijemnog odjeljenja i koja su klasifikovana u P (polaznu) grupu, osuđena lica koja su klasifikovana u C grupu, starija lica i lica koja nisu željela da budu radno angažovana. U C klasifikovanu grupu su bila raspoređena lica koja su disciplinski tretirana. Sva lica su bila smještena u osmokrevetne sobe bez TV prijemnika. U zajedničkom dnevnom boravku su mogli gledati tv program do 22 časa, a unutarzavodske pogodnosti su bile striktno propisane i poštovane kako je i predviđeno Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija i Pravilnikom o kućnom redu ustanove. Na ovom spratu nalazio se i veći broj lica koja su disciplinski kažnjavana i koja su često remetila kućni red ustanove. Sva lica smještena na ovom spratu su išla na objedovanja i šetnju u različito vrijeme u odnosu na lica sa gornjih spratova upravo zbog sprećavanja kriminogene inficiranosti i neželjenih kontakata. Bezbjednost od strane zatvorske policije je bila pojačana na ovom spratu.

Sva lica sa prvog sprata koja bi i dalje bila problematičnog ponašanja i koja nisu adpatirana na kolektiv bila bi izmještena u takozvani „C“ odjel, tj. odjel sa pojačanim nadzorom i programom postupanja, gdje bi provodila tri mjecesa uz mogućnost nastavka boravka u ovom odjeljenju ako efekti prevaspitnog rada ne

budu zadovoljavajući. Tako da i lica koja su bila smještena na prvom spratu morala su da vode računa da mogu biti izmještena iz kolektiva u slučaju nastavka trenda učestalog negativnog ponašanja i kršenja kućnog reda ustanove.

Svaka tri mjeseca nakon završetka ocjenjivanja osuđenih lica od strane vaspitača, zatvorskog policajca ili šefa smjene, radnog instruktora, referenta za slobodne aktivnosti određivana je jedna od klasifikacionih grupa A, B ili C. Takođe, svaka tri mjeseca vaspitači su mogli da predlože Direktoru i načelnicima za tretman i bezbjednost neke od najboljih osuđenika da zbog svoga ponašanja i zalaganjana radnom mjestu pređu na viši sprat kao vid nagrade za njegovo zalaganje, ali i kao nagradu za uspješano učestvovanje u svom prevaspitnom tretmanu. Takođe i u slučajevima lošeg vladanja, kršenja kućnog reda osuđena lica su mogla da pređu sa višeg na niži nivo. Ova procedura se sprovodila na sličan način kao i prilikom odobravanja vanzavodskih pogodnosti. Svka tri mjeseca vaspitači su pismeno davali i obrazlagali svoje prijedloge za pojedine zatvorenike koje bi služba za tretman i bezbjednost zajedno sa Direktorom ustanove razmatrali i donosili konačnu odluku. U slučajevima kada lice treba zbog kršenja kućnog reda preći sa višeg na niži nivo procedura bi se vršila vanredno po istom postupku.

Ovakav model resocijalizacije u sebi je obuhvatao sva četiri modela resocijalizacije koje smo spominjali na početku rada. Ovakav pristup motivisao bi osuđenike da vodi računa o svom ponašanju i aktivno učestvuje u prevaspitnom tretmanu. Osuđena lica na trećem i četvrtom spratu su činila homogenije grupe kada je riječ o ponašanju i vladanju. Bili su radno angažovani i činili su pozitivno jezgo osuđeničkog kolektiva. Bili su maksimalno uključeni u razne sportske i kulturne sekcije, jer su znali da će im to sve donijeti razne benifite u vezi ocjenjivanja. Deprivacije su bile minimalne. Na drugom spratu gdje su bila smještena osuđena lica klasifiklovana u B grupu vladala je pozitivna takođe atmosfera, jer su željeli da napreduju i budu takođe na višim nivoima gdje su uslovi bili komforniji i lakši za izdržavanje zatvorske kazne.

Osuđena lica sa prvog sprata koja su bila pod strožijom kontrolom službe za bezbjednost morala su da se pridržavaju kućnog reda. Iako nisu željela da rade, često su vremenom mjenjali svoje stavove i tražili da se radno angažuju kako bi prešli na viši nivo. Efekti ovog modela resocijalizacije bili su izvrsni prije svega jer se broj disciplinskih prekršaja drastično smanjio. Osuđena lica su bila zadovoljnija. Neformalni sistem je izgubio svoju snagu, kao i uticaj kriminogene inficiranosti. Osuđena lica su tačno znala šta dobijaju ako se primjereno ponašaju i učestvuju u tretmanu, a šta gube u protivnom i kakve će uslove izdržavanja zatvorske kazne imati.

Recidivisti više nisu bili u prvom planu kao dio neformalnog sistema, jer nisu mogli doći do izražaja u kolektivu i nametati svoja pravila nasiljem. Njihova uloga je bila neprimjetna, jer su bili kontrolisani od strane službe obezbjeđenja i fizički odvojeni od drugih osuđenika veći dio dana. Isto tako bili su svjesni da u slučaju narušavanja kućnog reda mogu biti upućeni u „C „ odjel. Ovaka model u prvi plan je stavio proces resocijalizacije, jer su vaspitači kroz planirane razgovore mogli zaista posvetiti pažnju tretmanu i korekciji kriminogenih stavova zatvorenika. U ranijim slučajevima vaspitači su najviše energije i vremena uvijek trošili na iste zatvorenike koji su bili problematičnog ponašanja često zanemarujući ostale. Sada je situacija bila sasvim drugačija. Zatvorenici su jednom sedmično dolazili na planirane razgovore kod vaspitača rasterećeni od drugih često nametnutih zatvorskih problema kao što su malteriranje od drugih osuđenika, provociranje, boravak sa ovisnicima u istoj spavaoni i sl. koje su uz postojeće već deprivacije otežavale boravak u zatvoru. Takođe, svi su imali iste ciljeve i potrebe a to je da svojim ponašanjem i zalaganjem u tretmanu ostvare što bolje rezultate i klasifikuju se u što bolju grupu kako bi im i uslovi izdržavanja kazne bilo što lakši.

Češći kontakti sa porodicom kroz veći broj odobrenih unutarzavodskih pogodnosti, a kasnije kada se stvore i ispune i svi drugi uslovi i vanzavodskih pogodnosti, doprinose očuvanju porodice. Takođe, podrška članova porodice pozitivno se reflektuje i na samu resocijalizaciju (Macanović, 2018). Svakodnevni telefonski kontakti i češće posjete od strane porodice posebno djece često je motivisao osuđenika da lakše podnese izrečenu kaznu. Ovakav model resocijalizacije zasniva se na primjeni kazne i nagrade, kao i efikasnijem prevaspitno djelovanju, jer osuđenik želi aktivno da učestvuje u njemu. Takođe, klasifikovanje i ocjenjivanje osuđenika ima svoj efekat i svrhu kroz napredovanje i upućivanje na sprat sa boljim i uslovima izdržavanja kazne koji daju širu lepezu korištenja prije svega unutarzavodskih pogodnosti.

Kroz prethodni dio rada opisali smo samo jedan dio najvažnijih elemenata koje je obuhvatio ovaj model resocijalizacije, a koji ima jako velik dijapazon pravila i karakteristika. Iako je ovaj model imao sjajne efekte po pitanju resocijalizacije nije se održao zbog vanjskih pritisaka i lobiranja da neki osuđenici moraju mimo ove preocedure biti smještena direktno iz prijemnog odjeljenja na neki od viših spratova. Ipak ovaj model i pristup u institucionalnom prevaspitnom tretmanu je jedno pozitivno iskustvo kako i na koji način možemo postići veće efekte u procesu resocijalizacije. Ono što ovaj model može još unaprijediti jeste da osuđena lica moraju biti uključena u zavisnosti od njihovih potreba i u grupni rad, aktivno učestvovati u nekim vidovima neformalnog obrazovanja (kurs računara, pisanje CV, razgovor sa poslodavcem, ...). Obrazovanje je zanemareno u prevaspitnom radu kao segment tretmana, te iz tog razloga moramo pronaći

određene modele kako i na koji način motivisati osuđenika da kroz razne kurseve neformalnog obrazovanja steknu što više opštih i profesionalnih vještina i kompetencija.

Takođe, neophodno je modifikovati poslove koje se nude u zatvoru kao vid okupacione terapije. Pored poslova u kuhinji, pekari, kantini, metalnom i drvnom pogonu, farmi, radu u plastenicima neophodno je uvesti i određene složenije poslove i organizovati obuku kao npr. za CNC mašine, kurseve za prodaju nekretnina, kancelarijsko poslovanje i sl.. Sve ovo ukazuje da moramo promjeniti neke ranije navike i utemeljenja koja smo naslijedili od starog penološkog sistema, a sve u cilju unapređenja tretmana i efekata resocijalizacije. Ne smijemo dopustiti da zatvorenik ne bude zainteresovan za rad već naprotiv moramo ga motivisati i pokazati kako da iskoristi svoje potencijale i stekne neke nove vještine i znanja koje će mu pomoći za bolju reintegraciju nakon izlaska iz zatvora.

Zaključak:

Promjene koje se dešavaju u društvu moraju da prate i promjene kada je u pitanju i sam proces resocijalizacije. Resocijalizacija osuđenih lica predstavlja niz aktivnosti, kojima je cilj da ponovno "uključe" u društvo lica koja su zbog različitih razloga "izgubile" svoje mjesto ili ih ono zbog nekih njihovih osobina ili aktivnosti odbacuje. To je dakle, proces postupnog reintegrisanja prestupnika iz kriminalne podgrupe u društvenu zajednicu kao grupu. Taj cilj se ostvaruje prevaspitanjem, kao planskim i sistematskim djelovanjem na ličnost prestupnika. Institucionalni prevaspitni tretman kao najvažniji dio resocijalizacije, a koji se odvija za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne, mora primjenjivati nove modele prevaspitnog rada. Mnoga zanimanja koja su danas deficitarna, ali i nepopularna kod mladih ljudi mi i dalje pokušavama da primjenjujemo u zatvorima u okviru okupacine terapije. Obrazovanje kao značajan segment prevaspitnog tretmana je gotovo neprimjetno kada je u pitanju proces resocijalizacije. Tržište rada sve više je okrenuto digitalizaciji i novim tehnologijama koja traže stalno učenje i usavršavanje. Zatvor nije institucija koja to može da ponudi i prati, ali jeste institucija koja treba da ponudi širu lepezu edukacija u okviru neformalnog učenja koja bi osnažila kompetencije osuđenika u toku izdržavanja zatvorske kazne i pomogla u daljoj reintegraciji u društvenu zajednicu. U suprotnom boravak u zatvoru će biti samo jedan dio prespavanog života koji će se nastaviti tamo gdje je stao prije dolaska u zatvor, a to je svijet kriminala i nastavak činjenja krivičnih djela. Zato novi pristupi u prevaspitnom radu, stalna motivacija zatvorenika da steknu neka nova znanja i vještine znači veću uspješnost resocijalizacije i manju stopu recidivizma.

Literatura:

Godina- Vuk, V. (1986). Soodvisnost temeljnih socializacijskih procesov. *Anthropos*, br. 1-2, str. 202-220.

Hebar, A. (2001). *Vzgoja zapornikov kot pot v njihovo psihosocialno rehabilitacijo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Javornik, M i Šebart, M. (1991). O vlogi učitelja v pedagoškem procesu. *Sodobna pedagogika*, 1-2, str. 27-37.

Javornik, M. (1990). Vzgoja zapornikov kot ohranjanje statusa quo. *Sodobna pedagogika*, 9-10, str. 518-525.

Jovanić, G., Petrović, V., & Macanović, N. (2020). Freedom deprivation in prisons of Serbia. *Journal of Investigative Psychology Offender Profiling*, Vol. 17, No. 2, str. 173-190.

Kanduč, Z. (2003). *Onkraj zločina in kazni*. Ljubljana: Študentska založba.

Knežević, M. (1989). Odtujitev *in poskus realizacije programa resocializacije obsojenih oseb*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

Macanović, N. (2009). Recidivizam. *Socijalna misao*. broj 63. str. 169 – 177. Beograd: IP Socijalna misao.

Macanović, N. (2011). *Resocijalizacija osuđenih lica.* Banja Luka: Besjeda.

Macanović, N. (2018). Odnos djece i roditelja koji se nalaze na izdržavanju kazne zatvora. *Beogradska defektološka škola*, vol 24(3), str. 53-69.

Macanović, N. (2023). Obrazovanje i resocijalizacija osuđenih lica. U Zborniku: *Pravo na zdravlje i obrazovanje – univerzalna ljudska prava* (ur. prof.dr Goran Jovanić, prof.dr Jagoda Petrović). str. 222-227. Banja Luka: Centar modernih znanja.

Macanović, N. (2024a). Resocialization and Reintegration of Convicts – Opportunities and Challenges. *International scientific conference "LIFE IN PRISON: Criminological, Penological, Psychological, Sociological, Legal, Security and Medical Issues" Belgrade,* December 2 and 3, 2024. pp. 57 – 62. Institute for Criminological and Sociological Research.

Macanović, N. (2024b). Model uspješne resocijalizacije osuđenih lica. *Beogradska defektološka škola − Belgrade School of Special Education and Rehabilitation.* Vol. 30, No. 3 (2024), str. 61-71.

Macanović, N., Ramić, A., Gudelj, N. (2024). Models of Resocialization of Convicted Individuals. *International scientific conference "LIFE IN PRISON: Criminological, Penological, Psychological, Sociological, Legal, Security and Medical Issues"* Belgrade, December 2 and 3, 2024. pp. 71 – 77. Institute for Criminological and Sociological Research.

Macanović, N., Nadarević, D. (2014). *Penološka andragogija*. Banja Luka: Defendologija.

Milojević, S. (1984). *Osnovi penologije*. Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova Zemun.

Milutinović, M. (1988). *Penologija.*Beograd: Savremena administracija.

Nadarević, D., Macanović, N. (2022). Komunikološke i resocijalizacijske dimenzije mirisa u zatvoru. *Beogradska defektološka škola.* Vol.28, No,2, str. 81-93.

Nadarević, D., Macanović, N. (2023). Communication and Resocialisation Dimensions of Colours in Prison. *Medijski dijalozi*. Vol.16(1). str. 25 – 38.

Pantelić, D. (1983). *Penološka andragogija.* Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova.

Radonjić, M., Vuković, J. (2024). Zatvorenici ovisnici i nasilje u zatvorima. U Zborniku: (ur. Petrović, J. Jovanić, G.) *Ne nasilju – kroz sistem društvenih vrijednosti i kulturu*. str.262 – 269. Banja Luka: Centar modernih znanja.

RESOCIALIZATION OF CONVICTS FROM THE PERSPECTIVE OF PENOLOGY

Prof.dr Nebojša Macanović
Faculty of Political Sciences
Department of Pedagogy and Methodology
University of Banja Luka

Assoc. dr Valentina Smolović
Doctor of Defense, Security and Protection
Higher Court in Podgorica

Filip Novaković, mag. iur.
Faculty of Law, University of Zenica
Bosnian-Herzegovinian-American Academy of Arts and Sciences

Abstract*: Resocialization is the process of gradual reintegrating offenders from a criminal subgroup into the social community as a group. Resocialization is expected to change those personal characteristics of convicts that are associated with criminal behavior and thus enable them to integrate into social life. Resocialization models have changed and been supplemented throughout the historical development of penology as a science, and each of them has played an important role in the reeducation of convicted persons. Today, the resocialization model strives for the humanization and individualization of treatment, but also for the need for the convict, above all, to accept an active role in the process of reeducation and the implementation of the treatment program. Correctional treatment and the process of resocialization are very closely related, because the successful outcome of correctional treatment contributes to the success of resocialization. Therefore, the pedagogical approach in the process of resocialization is a key factor for their successful rehabilitation and reintegration into the community. However, numerous social changes require a different approach to the convict during the process of resocialization, both in terms of educational and corrective treatment and methodology of work with convicted persons, and in terms of work engagement and the acquisition of educational and social competencies through some of the informal forms of learning.*

Keywords: *resocialization, convicted persons, correctional treatment, reintegration, informal forms of learning, educational competencies.*